

Miejsce państw północnej Europy zarówno w polityce zagranicznej, jak i w „wielkogermańskiej” polityce wewnętrznej Rzeszy hitlerowskiej przedstawił Hans Dietrich Looek, uwzględniając szeroko aspekt rachub hitlerowskich na działające w tych krajach prohitlerowskie ruchy typu Quislinga w podbitej i okupowanej Norwegii. Uwzględnił również idee „germańskiej rewolucji”, „germańskiej Rzeszy” itp.

Omawiany już tu Hans Jürgen Schröder zamieścił w charakteryzowanej pracy zbiorowej również drugi artykuł, dotyczący budowania przez Niemcy pozycji hegemonalnej w Europie południowo-wschodniej w latach 1933 - 1936. Artykuł ten, oparty głównie na znanej już literaturze przedmiotu, traktuje przede wszystkim o ekonomicznych stosunkach Rzeszy z Jugosławią. Osobny artykuł Hansa Joachima Hoppe charakteryzuje stosunki między Niemcami a Bułgarią w latach 1918 - 1945. Niemiecką politykę na Bałkanach w latach 1940 - 1941, a więc głównie próby pozyskania Grecji i Jugosławii, a następnie wojny z tymi państwami przedstawia artykuł Klausa Olshausena.

Horst Zimmermann zwrócił uwagę na „kwestię uboczną”, jaką — jego zdaniem — stanowiła w polityce zagranicznej Rzeszy neutralna Szwajcaria. W artykule tym szczegółowiej zanalizował powody, dla których Niemcy poszanowały neutralność Szwajcarii mimo różnych i przeciwstawnych niekiedy poglądów na szereg spraw.

Całość publikacji zamyka artykuł jej redaktora, Manfreda Funke, który będąc czołowym w RFN znawcą historii Włoch faszystowskich i stosunków włosko-niemieckich z okresu „osi”, skoncentrował swą uwagę na kwestiach łączących i dzielących oba państwa faszystowskie od czasu dojścia Hitlera do władzy w 1933 r. aż po aresztowanie Mussoliniego w 1943 r.

Poza ramy niniejszego omówienia wykraczałoby przedstawienie w wyczerpujący sposób treści wszystkich tych 39 opracowań, które składają się na tę obszerną publikację, nie mówiąc już o poczynieniu do wszystkich z nich uwag szczegółowych. Poziom tych prac jest różny. Ich autorami są zresztą czołowi specjaliści przedmiotu, jak i debiutanci. Książka stanowi w każdym razie przegląd tego, co zostało już zrobione w zakresie tematycznym określonym tytułem, zastępuje też w pewnym stopniu bibliografię adnotowaną literatury przedmiotu, zwłaszcza literatury zachodnoniemieckiej, wykazuje zagadnienia dobrze opracowane i tzw. „białe plamy”. Wskazuje też na pokutujące jeszcze w RFN tendencje do głoszenia poglądów fałszywych, a nawet — jak w przypadku wspomnianych refleksji von Krosigka — przypominających wypowiedzi i tezy polityków skompromitowanej ery hitlerowskiej.

Ryszard Mroczkowski
(Bydgoszcz)

Der deutsche Imperialismus und Polen, 1918 bis 1939. Referate und Diskussionsbeiträge eines Kolloquiums vom 13. und 14. Mai 1977 in Rostock.
Rostock 1978, 118 ss.

Na Uniwersytecie im. W. Piecka w Rostocku rodzi się pod kierunkiem prof. Johanna Kalischa sprężysty ośrodek badania stosunków polsko-niemieckich, czego dowodem było najpierw wydanie w 1976 r. materiałów 19 sesji Komisji Historyków NRD — PRI., odbytej w Stralsundzie na temat kulturalnej i naukowej współpracy między obydwu krajami (*Kulturelle und wissenschaftliche Beziehungen zwischen der*

Deutschen Demokratischen Republik und der Volksrepublik Polen. Rostock b.r. [1976], ss. 160), a następnie zorganizowanie w maju 1977 r. kolokwium na temat niemieckiego imperializmu wobec Polski i Polaków w latach 1900 - 1939. Materiały tej imprezy naukowej (ograniczone do lat 1918 - 1939) zostały obecnie opublikowane jako drugi zeszyt *Studien zur Geschichte der deutsch-polnischen Beziehungen* (ex post uznano materiały z sesji stralsundzkiej za zeszyt pierwszy). W ten sposób narodziła się nowa seria wydawnicza, której zawartość zainteresuje każdego polskiego historyka, ocierającego się w swych badaniach o problematykę stosunków niemiecko-polskich w przeszłości.

Dziesięć zawartych w tomiku pozycji, z których dwie wyszły spod pióra polskich autorów, nosi charakter bądź syntetycznego przeglądu wybranej problematyki, bądź stanowi przyczynek do niektórych, słabo w historiografii opracowanych problemów. J. Kalisch przebadał — na podstawie szerokiej literatury, wzbogaconej kwerendą archiwalną — kontynuację i przemiany polityki polskiej ze strony niemieckiego imperializmu w okresie międzywojennym (głównie reszta do 1933 r.), wskazując na zależności meandrow tej polityki od ówczesnej sytuacji międzynarodowej i wewnętrznej w Niemczech, co umożliwiło zmianę natężenia w postulatów rewizjonistycznych, dotyczących głównie rewindykacji polskiego „korytarza” oraz Gdańska i korektur granicznych na Górnym Śląsku.

Bardzo interesujące rozważania snuje Henryk Zieliński na temat koncepcji różnych polskich nurtów politycznych w sprawie przeciwstawienia się niemieckiemu „parciu na wschód”. Autor porównuje zwłaszcza stanowiska endecji i PPS na przełomie XIX i XX w., a następnie R. Dmowskiego i J. Piłsudskiego w latach 1918 - 1920. Autor sugeruje nadto dokonanie nowej oceny polityki G. Stresemanna jako „pierwszego długofalowego, kompleksowego programu niemieckiego rewanżyzmu”, dopasowanego do nowych warunków wynikających z Traktatu Wersalskiego; program ten realizowano przy pomocy metod „pozornie pokojowych i rzekomego umiarkowania żądań”.

Günter Rosenfeld opublikował ciekawy przyczynek, oparty na nieznanych dotąd źródłach archiwalnych, a dotyczący słynnego projektu rozbioru Litwy i aneksji tego kraju przez Polskę w zamian za oddanie „korytarza” Niemcom (1926 - 1927). Jak się okazało — główny opór przeciw zrealizowaniu tej koncepcji postawił ZSRR (a również W. Brytania), gdyż M. Litwinow zdołał przekonać G. Stresemanna, iż Niemcy zrobiłyby na tym kiepski interes. — Maria Rothbarth omówiła pokrótce stosunek mniejszości narodowych w Niemczech do europejskich kongresów mniejszościowych w latach 1925 - 1929, pomijając wszak dość znaczną już literaturę polską do tego zagadnienia. — Wolfgang Döke przypomniał okoliczności zawarcia polsko-radzieckiego paktu o nieagresji z 1932 r., trafnie wskazując na liczne aspekty międzynarodowej sytuacji, które skłoniły ówczesny rząd polski do podjęcia i sfinalizowania radzieckiej inicjatywy. — Roswitha Czollek wskazała w swym artykule na rolę Polski w niedojściu do skutku paktu wschodniego w 1935 r. — Roswitha Berndt ukazała jedność niemieckiej polityki imperialistycznej wobec Polski na tle odpowiedzi rządu niemieckiego na memorandum A. Brianda z 17 maja 1930 r. w sprawie Paneurop. — Eberhard Wolfram przedstawił dodatkowy materiał charakteryzujący antypolską aktywność placówki publikacyjnej pruskiego tajnego archiwum państwowego w Berlin—Dahlem w latach 1932 - 1945 (sprawy te znalazły częściowe odbicie w dotychczasowej literaturze). — Stanisław Potocki omówił działalność *Deutsche Stiftung* — antypolskiej placówki finansowanej przez rząd pruski w latach 1920 - 1940, przy czym autor uzupełnił dotychczasowe ustalenia (F. H. Gentzena, K. Oppitza i innych) dzięki kwerendzie w archiwum poczdamskim. — Peter R. Hart-

man n przypomniał przygotowane przed wybuchem II wojny światowej projekty niemieckiego osadnictwa na terenie Wielkopolski i Pomorza jako wyraz planowej agresji imperialistycznej na Polskę (projekt ten był przedmiotem badań C. Madajczyka).

W sumie trzeba podnieść, iż pomimo zróżnicowanego poziomu poszczególnych prac są one pożyteczne, przyczyniają się bowiem do intensyfikacji badań problematyki niemiecko-polskich stosunków przez bliską nam historiografię NRD i z tego powodu budzą przyjazne zainteresowanie w naszym kraju.

Franciszek Hawranek

Minderheiten. Forschung und Information. Red. Ruprecht Kurzrock, Colloquium Verlag, Berlin 1974, 190 ss.

Wśród problemów politycznych i społecznych współczesnego świata coraz częściej wysuwają się na czoło zagadnienia konfliktów etnicznych i narodowościowych. Bywają one tematem zarówno codziennych doniesień prasowych, jak i publikacji o charakterze naukowym. Omawiana tu praca zbiorowa pt. *Minderheiten* — dzieło międzynarodowego zespołu autorów — składa się z 18 artykułów dotyczących szeroko rozumianych problemów mniejszości. Jest pozycją traktującą o sprawach mniejszościowych w sposób interdyscyplinarny, co stanowi jej niewątpliwą zaletę. Obok socjologów, psychologów i antropologów wypowiadają się dziennikarze i politycy oraz pracownicy opieki społecznej. Obok więc artykułów teoretycznych, zawierających rozważania dotyczące teorii powstawania mniejszości i kształtowania uprzedzeń etnicznych, znajdują się wypowiedzi przedstawiające problemy szczegółowe określonych grup mniejszościowych w konkretnych społeczeństwach. Te ostatnie zresztą stanowią zdecydowaną większość. Czytelnik może więc zapoznać się z zagadnieniami narodowościowymi, religijnymi czy rasowymi w: Irlandii, W. Brytanii, Francji, RFN, Jugosławii, ZSRR, Rumunii, państwach Czarnej Afryki, Azji Południowo-Wschodniej, Indiach, Ameryce Łacińskiej, Japonii i Południowej Afryce. W zbiorze artykułów, oprócz prac referujących zagadnienia mniejszości narodowych, znalazły się wypowiedzi, w których „mniejszości” określane są jako:

- 1) kategorie ludności, które stanowią mniej niż połowę populacji danego kraju (s. 174);
- 2) mniejszości etniczne, których podstawą odrębności i identyfikacji grupowej są rzeczywistości i domniemani przodkowie uznawani przez nich samych i przez innych (s. 19);
- 3) kategorie osób, które:
  - są społecznie prześladowane,
  - to prześladowanie spowodowane jest przez cechy wrodzone (rasa, przynależność etniczna, religia),
  - owe cechy odbierane są przez większość emocjonalnie — w sposób negatywny i stereotypowy.

Brak jednolitego kryterium wyodrębniania mniejszości daje autorom możliwość dość dowolnego podejścia do zagadnienia. Rozszerza to z jednej strony zakres omawianych problemów, ale z drugiej strony sprawia, że na tej samej płaszczyźnie omawiane są konflikty między kastami indyjskimi i trudności w procesie przystosowywania się robotników cudzoziemskich w RFN. Przy zasugerowanej, przez redaktora